

Yusuf Atılgan'ın Romanlarında Can Sıkıntısı

DR. ÖĞR. GÖR. BURCU ŞAHİN*

Öz

Bu çalışmada Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam* (1959), *Anayurt Otel*i (1973) ve yarım kalan romanı *Canistan*'da (2000) can sıkıntısının nasıl deneyimlendiği incelenmektedir. Lars Svendsen'in *Sıkıntının Felsefesi* (2008) kitabından hareketle bu üç metinde sıkıntının başka duygulanım biçimleriyle ilişkisi ortaya çıkarılmakta, genellikle anomali belirtisi olarak görülen can sıkıntısına kavramsal açıdan yaklaşılmaktadır. Bu üç eserdeki baş kişilerin anomali kapsamında değerlendirilmesi eleştirilmekte, sıkıntının tembellikten ziyade dünyayla iletişim biçimi olduğu gösterilmektedir. Sıkıntıyı felsefi bir problem olarak ele alan bu çalışmada üç metnin başkişisinin sıkıntısının kaynağına ulaşmaya çalışılmaktadır. C'nin toplumla olan derdinin, Zebercet'in bakmayla ilişkisinin ve Selim'in çocukluk arkadaşına karşı hınç duygusunun sıkıntıyla bağı çözüldüğünde anlamın *var olma*, *özne oluş* meselelerinde durduğu görülmektedir.

Anahtar sözcükler: *Aylak Adam*, *Anayurt Otel*i, *Canistan*, can sıkıntısı, varolma

BOREDOM IN YUSUF ATILGAN'S NOVELS

Abstract

This study is based on how boredom is experienced in Yusuf Atılgan's *Aylak Adam* (1959), *Anayurt Otel*i (1973) and his unfinished novel *Canistan* (2000). Based on Lars Svendsen's book *The Philosophy of Boredom* (2008), the relationship of boredom with other affection forms is revealed in these three texts, and it is approached boredom, which is generally seen as an anomaly symptom, from a conceptual point of view. The evaluation of the main characters in these three works within the scope of anomaly is criticized and it is shown that boredom is a form communication with the world rather than laziness. In this study which deals with distress as a philosophical problem, it is tried to be reached the source of the trouble of the protagonist of three texts. It is seen that when C's problem with society, Zebercet's relationship with looking and Selim's feeling of resentment towards his childhood friend are resolved, the meaning stops in the issues of existence and becoming a subject.

It is stated that when C's problem with society, Zebercet's relationship with looking and Selim's resentment towards his childhood friend are resolved, the meaning stops in the issues of *existence* and *becoming a subject*.

Keywords: *Aylak Adam*, *Anayurt Otel*i, *Canistan*, boredom, existence

* Sabancı Üniversitesi, benburcusahin@gmail.com, orcid: 0000-0002-1494-3363

Gönderim tarihi: 29.08.2021

Kabul Tarihi: 13.10.2021

GİRİŞ: SIKINTI - HAYATIN İCADI

Sıkıntı, varlığın kendini eksik hissetmesiyle başlayan anlam arayışının ilk durağıdır. Kişinin kendine bakışını mümkün kılan sıkıntı, varlığın inşa edilmesi boyunca ya itici bir kuvvet ya da aşılması gereken bir eşiktir. Bunun farkına varıldığı andan itibaren anlam arayışında olan modern birey için sıkıntının varlık ve zaman ile bağı ortaya çıkar. Doğrusu sıkıntı tam da burada, insanın zaman ile mücadelesinde gösterir kendini. “Sıkıntı, kendi kendine yarılan zamanın içimizdeki yankısıdır” (Cioran, 2010, s. 17). Bu yarılan zamanın içinden çıkan boşlukla birlikte anlamlandırılır sıkıntı. Zamanın parçalanmasıyla oluşan yarı/boşluk/kuyu, içine sıkıntıyı hapseder. Zamanın durdurulamaması ancak yaşananlarla parçalara ayrılması, derinleşmesi, yıkılması, yeniden yapılanması hayat denilen *boşluk*'un ta kendisidir. Diğer bir deyişle bu, sıkıntının varlığına işaret eder. Dolayısıyla zaman üzerine söylenen her söz, hayat ve sıkıntı için de geçerli olacaktır. Bu da boşluk ve sıkıntının sürekliliğini, inşa edilebilirliğini hatta icat edilebilirliğini anlatır. Yarılan zamanın üzerine düşünüldüğü anda hayat da sıkıntı da keşfedilmiş olur. Can sıkıntısını hayatın artık bir yere doğru ilerlemediğini fark ettiğinde yakalayanlar, geriye doğru bir hamle yapmak isterler. Geçmiş üzerine düşünme, geçmişi şimdiye taşıma, geçmişin şimdiyi yönlendirmesine izin verme, şimdinin şu an ile bir bağı kalmayana kadar geçmişi an be an yaşama, öyle ki geçmişin gelecek yerine konması ve ona ulaşmayı arzulama, can sıkıntısının arkeolojik bir kazısı gibi görünür.

Zamanın akışı içinde daima ileriye giden için geriye bakmak Yusuf Atılgan yazınında nasıl mümkün olur? Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam*, *Anayurt Otel*i ve *Canistan* adlı romanlarında geçmişle hesaplaşma tam da sıkıntının had safhada olduğu anda başlar. Sıkıntı bütün durağanlığıyla orada asılıdır ve bunu dağıtmak için değil belki ama sıkıntıyı hayata dâhil etmek için bir eylem gereklidir. Bu eylem geçmişe dair olanı bugüne taşır. Dolayısıyla sıkıntı şimdiye aitmiş gibi görünendir ancak bütün bir hayata yayıldığı ve süreklilik gösterdiği C., Zebercet ve Selim odağa alındığında görülebilir. C.'nin toplumu karşısına alışında, Zebercet'in *bakmıştı* kelimesinin peşine düşmesinde, Selim'in çocukluk arkadaşına hınçla yaklaşmasında sıkıntının rolü nedir? Bütün eylemlerin kaynağında basit bir can sıkıntısı mı yatar? Sıkıntı yalnızca bir itici güç müdür yahut sıkıntının yüreği oyması sonucunda varoluşsal dertlerin başlamasına kapı mı açılır? Bütün bu soruların kaynağında şu vardır: Sıkıntı felsefi bir problem olarak ele alınabilir mi? Lars Fr. H. Svendsen (2017), *Sıkıntı'nın Felsefesi* adlı kitabında varoluşsal sıkıntının moderniteye özgü bir fenomen olduğunu iddia eder. Felsefi bir mesele olabileceğini de “Felsefi bir

Yusuf Atılgan

problemi karakterize eden şey o halde belli bir yön saptama eksikliğidir. Bu aynı zamanda, dünyayla olan ilişkinizi çoktan kaybettiğiniz için, sizi dünyada konumlanmaktan aciz bırakan derin sıkıntının da karakteristiği değil midir?" sorusuyla destekler. (s. 26) Sıkıntının çok uzun bir süre psikolojik rahatsızlık olarak görülmesi, ayrıca literatürde tartışılabilir, incelenebilecek bir konu olarak algılanmaması belki de *Aylak Adam* ve *Anayurt Oteli* romanlarının okunma biçimlerini de etkilemiştir. C.'nin ya da Zebercet'in yapıp ettiklerinin birer hastalık belirtisi olarak görülmesi ve tanı koymaya girişilmesi, sıkıntıyı felsefi bir problem olarak görmemekten kaynaklanır. Oysa kurmaca metinlerin kendi yasalarının olduğunu var saymalı ve hayatın gerçekliği ile edebiyatın hakikatini paralel değerlendirmemeli, kişilik bozukluğu tanısı yerine "problemin kişiden değil dünyadan kaynaklanabileceği, ya da en azından dünyanın kesinlikle belirleyici bir rol oynayabileceği olgusu" daima akılda tutulmalıdır. Svendsen'in sıkıntının sadece bireysel değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir fenomen olduğu yorumu C.'nin, Zebercet'in ve Selim'in eylemlerini daha iyi değerlendirmeyi sağlayacaktır. *Sıkıntı'yı* ele alırken karşılaşılan diğer bir problem de sıkıntının aylaklığın, tembelliğin ve işe yaramazlığın sonucunda ortaya çıktığına olan inançtır. Oysa *Aylak Adam*'da da görüldüğü gibi "Sıkılma bir aylaklık sorunu değil, anlam sorunudur." (Svendsen, 2017, s. 43) Anlam -dolayısıyla sıkıntı- üzerine düşünmek ise hareketin ta kendisidir. Bireysel anlamın namevcudiyeti, varoluşsal bir sıkıntıyı imler ve bu yüce bir duygudur.

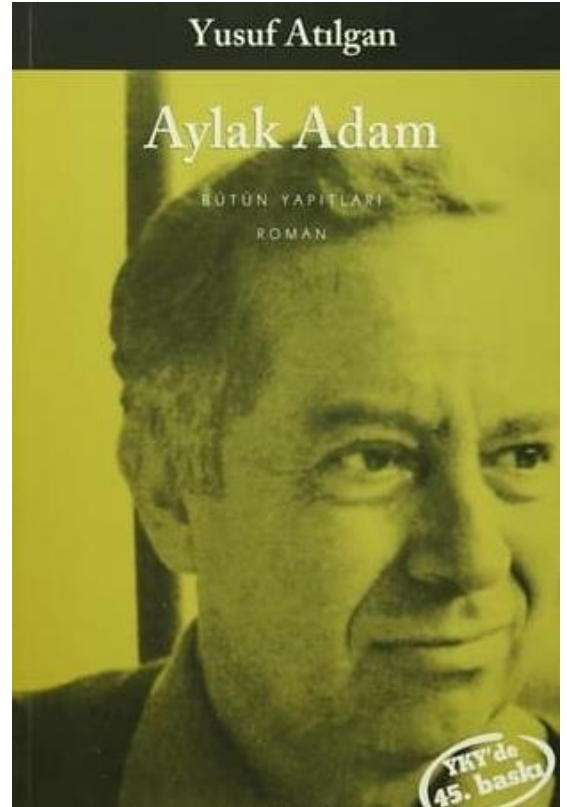
1. AYLAK ADAM'DA SIKINTININ HAZZI

Bireysel anlamın peşinden giderken C. önüne çıkan kalabalıklarla mücadele etmek zorundadır. Bütün bir hayatını şekillendiren *kalabalıklar-onlar* üzerine düşünme can sıkıntısının temel sebebi gibi görünür. Bir yandan kalabalıklardan *başka* olmanın yollarını ararken aynı anda hayatı ihlal etme yollarını da bulmaya çalışır. C. bireysel anlamı bulmanın, bunu sürekli düşünmenin, hatta sadece arayış hâlinde olmanın can sıkıntısını idrak eder ve bunun yüceliğinin farkında olarak daima bu duyguyu besler.

C.'nin *sıkıntının yüceliğinin* farkında olması onun kalabalıklarla kurduğu ilişkiden anlaşılır. Romanın ikinci cümlesi "İçimdeki sıkıntı eridi" (Atılgan, 2008a, s. 9) birinci cümlenin üzerinde yoğunlaşmamızı ister, ki ilk cümlede "birden kaldırımlardan taşan kalabalıkta onun da olabileceği aklıma geldi" diyerek okuru bütün roman boyunca arasında kalacağı kalabalığın içine atar. Aradığı kişiyi bulmak için kalabalıkla ilgilenirken dağılan sıkıntı, gördüklerini okura iletilmesiyle bu kez okura aktarılır. C., sıkıntının sebebini garsona bağlar, onun yüzündeki kırışıklıkların aslında gerçek bir gülümsemenin değil, işinden olmamak için sırnaşık bir yüzün kırışıklıkları olduğunu düşünür. Kalabalıkla ilgisi kesilince de aynı sıkıntı "lök" gibi içine oturur. Ancak bu kez garsonu suçlamaz. Suçlu geçmiştir: sinema önünde müşteri bekleyen şaşı kadının onda uyandırdığı tiksinti ve acıma duygusunu tekrar yaşamamak için başka bir sokağa döner, bu kez de orada yaşadığı farklı bir şeyi hatırlar. Kısacası C.'nin sıkıntısının sebebi *başkalarıdır*. Bu dünya *başkalarının* evidir, onların yani gülümsemeyi işinden olmamak için kullanan garsonun ya da geçmişinden gelen şaşı kadının evrenine ait değildir, burada her şey ona sahte gelir. Ancak kabul etmediği bu evrende kendi dünyasını da kurar nitekim "ayak bastığımız her yer dünyanın

merkezi oluyor” (s. 15) der. C.’nin iklimi de tam olarak buradan doğar. C. sahte bulduğu *başkalarıyla* hem kendini evinde hissetmez hem de bu tedirginlikle kendine ait bir evren tahayyülü kurarak sıkıntının merkezinde yaşar. Nihayetinde bu çatışmanın içinde müthiş bir can sıkıntısı ile nefes alır. C.’nin ayak bastığı her yer can sıkıntısı ile örülüdür. Bu evrendeki sıkıntı hem başkalarına yüklenmiştir hem de kendine aittir. “Yoksa her şey ben olmadığım zaman, benim olmadığım yerlerde mi oluyordu?” (s. 11) sorusu, hem başkalarıyla olan bağı göstermesi açısından hem de *geç kalmışlık hissini* vermesi açısından önemlidir. C.’nin aylaklığında daima bu kaygı vardır: “Birden içini bir yere, bir şeye geç kaldığı duygusu kapladı. [...] Sokağa varınca baktı geç kaldığı bir şey yok.” (s. 16) C.’deki geç kalmışlık duygusu onu hiç sevmediği kalabalığın içine iter adeta. Bu, C.’yi tıpkı can sıkıntısı gibi roman boyunca hareket halinde tutan duygudur. C. can sıkıntısıyla örülü bu dünyada biraz nefes alabilmek için nefret ettiği kalabalığın içinde olmalıdır. Dolayısıyla kalabalıklar C. için hem sıkıntının kaynağı hem de arzu nesnesine ulaşmak için ihtiyaç duyduğu düzlemdir. Kalabalığın içinde olmadığı her an, ondaki geç kalmışlık duygusunu büyütür. Can sıkıntısı C.’yi nasıl harekete geçiriyorsa geç kalmışlık hissine kapılması da C. için eyleme geçmeyi sağlayandır, hatta “eylemin bir parçasıdır.” (Sartre, 1985, s. 69)

Başkalarının bu denli sıkıntı sebebi olduğu yerde C., neden hâlâ geç kalmışlık duygusuyla kendini sokağa atar? Bu sorunun cevabı, B. harfiyle düşündüğü -ilk cümledeki O- kadını aramasıdır. Ressam arkadaşı Sadık’ın, “hep arayacaksın sen. Ya resim, ya kitap...” demesi üzerine C., “Tutamak meselesi. İnsanın bir tutamağı olmalı. [...] Dünyada hepimiz sallantılı, korkuluksuz bir köprüde yürür gibiyiz.[...] Ben, toplumdaki değerlerin ikiyüzlülüğünü, sahteliğini, gülünçlüğünü göreliliği, gülünç olmayan tek tutamağı arıyorum: Gerçek sevgiyi!” (s. 153) der. C.’nin bu arayışı geleceğe yönelik bir hareket gibidir ancak onun hiç ulaşamayacağı bir şeyi aradığı fark edildiği andan itibaren bunun geriye dönük bir hamle olduğu görülür. Geçmişe ait olan her şeyin de önünde sonunda bir hikâyeye dönüşeceği aşikârdır. Svendsen (2017) “İnsan kendini, birkaç asırdan beri, yaşanacak bir hikâyesi olan bireysel bir varlık olarak tasarladığı içindir ki günlük yaşam bir hapisane havasına büründü.” (s. 36) der. C. günlük yaşamın tutsağından, geçmişe ait bir özlem olarak şimdi’ye taşıdığı B.’yi bulma arzusuyla kurtulacaktır ve anlatacağı hikâyeye de tam olarak budur. Aslında gerçek sevgiyi bulma arzusuyla arayış hâli, C.’nin hikâyesini yaşadığını gösterir: düşüncesini durduramaz, sürekli ayrıntıların peşinde yeni hikâyeler tasarlar, hatta bunun için sokak isimlerini toplar ancak “Sıkıntı gerçek ihtiyaçlarla değil, arzuyla ilgilidir. Ve bu arzu bir deneme arzusudur. Bir deneyim yaşamak ilginç olan tek şeydir.” (s. 36) C.’nin arzu nesnesi ise B. yani geçmişte kalan annedir.

Aslında anneye ulaşamama durumu B.'ye de ulaşamayacağı anlamına gelir ve bu bir çeşit yaşantı yoksunluğudur. Yaşantı yoksunluğundan kaynaklı olan sıkıntının mütemadiyen düşünülüyor olması da sıkıntıyı büyütür. Doehlemann "Aslında haddinden fazla olaylarla doluluk da eksiklikle aynı etkiyi verebilir: sıkılırız." (s. 55) der. Anne yokluğu bir sıkıntı sebebidir ancak bu yokluğu sürekli düşünmek ya da birini bekleyerek doldurmaya çalışmak sıkıntıyı sürekli hale getirir. C. düşünme eylemini durdurmadığı için sıkıldığı gibi onun bekleyişi de sıkıntısının esas sebeplerindendir. Düşünmeye alışık beynine söz geçiremeyen C. sevincinin de sıkıntısının da birlikte yaşama zorunluluğuna inanmaktan geçtiğini düşünür ve bu aslında hiçbir yere ve hiç kimseye ait olmadığını ifadesidir. *Bekleyiş ve arayış* C.'de aynı anlama gelir. Bekleyiş de arayış da aynı arzu nesnesini gösterir: B.'yi yani anneyi. Varlık geçmişte yaşanan bir deneyime bağlandığı için asla tamamlanamaz ve yerine benzeri bulunamaz çünkü sıkıntı en derinde ve doğası gereği başarısız bir durumdur.

C.'nin sıkıntısında geçmiş büyük yer kaplasa da şimdinin yarattığı sıkıntı görmezden gelinemez. Şimdi denilen, *kalabalıklarda* toplanır. Varoluş sıkıntısında toplumun payı oldukça büyüktür. Svendsen (2017) "Doğru şekilde işleyen bir toplum insanın yaşama anlam bulmasını kolaylaştırırken, işlemeyen bir toplum bunu yapamamaktadır" (s. 39) der. Kalabalıklar arasında erimeden sağlam kalabilen bir özne olmak için çabalar C. "Sıkılmak için öznenin kendini az çok bir birey olarak kavrayabilmesi gerekir. O zaman dünyaya ve kendi öz kişiliğine ilişkin bir anlam talep eder. Bu anlam gereksinimi olmaksızın sıkıntı varolamaz." (s. 41) C., bu anlamı oluşturmak için vazgeçemediği kalabalığın arasında yalnızdır. Üstelik insanlardan yenilik beklemenin saçma olduğunun da bilincindedir. Dolayısıyla sıkıntıyı yaratan yalnızca geçmiş değil, içinde bulunduğu *hasta toplum*dur. Topluma "içinizde boşluklar yok. Neden ben de sizin gibi olamıyorum? Bir ben miyim düşünen? Bir ben miyim yalnız?" (Atılgan, 2008a, s. 39) diye sorar. Çabasız yaşamının rahatlık olduğunu düşünür. Bununla yetinmeyeceğini söyler. Güçlüğü umutsuzca zorlamanın bile güzel olduğunu belirtir. Roman bittiğinde C.'nin sıkıntı hâlinin onun arayışı ile ilgili olduğu bilinir. Bu arayış hem geçmişte düzelterek bir sevginin hem de yeni bir toplum hayalinin arayışıdır. "Sıkıntı düşünmeyle bağlantılıdır ve her düşünme dünyayı gözden kaybetme eğilimi gösterir." (Svendsen, 2017, s. 43) Bu da bize C.'nin istediği topluma asla ulaşamayacağı bilgisini verir. Dünyaya karışamama hâli Kemal ile konuşmasında görülebilir. İçinde gittikçe artan bir sıkıntıyla konuşur. İçtiğini, aylak olduğunu, hâlâ canının sıkıldığını ve hâlâ aradığını anlatır. C. "olanla yetinerek, aramadan, düşünmeden yaşanılabilir diye yaratılmış bir dünyada yalnızd[r]." (Atılgan, 2008a, s. 156) Artık pes etmiştir, dünyaya karışmaz, yılmıştır. Svendsen şöyle der: "Sıkıntı daima, ister verili bir durumda olsun ister basitçe dünyada hapsedilmiş olma bilincini içerir. Bu sıkıntıdan kökten biçimde kopup kurtulmak yönündeki her girişim başarısızlığa yazgılıdır" (s. 112) C. için de başarısızlık, kalabalıklar içinde erimeye mahkûm olma, bir ihtimal olarak romanın sonunda yazılıdır ancak sıkıntıyı daim kılarak başarısız olmadığı da iddia edilebilir.

"Sıkıntı, şeylerin kendi zamanları ile bizim onlarla karşılaştığımız zaman arasındaki dengesizlikten doğar." (s. 144) der Svendsen. Bir şeyleri kaçırma korkusu, geç kalmışlık hissi bu dengesizlikle ilgilidir ve doğrudan sıkıntının sebeplerindendir. C.'nin B.'yi kaçırdığı anlar, can sıkıntısından edebiyat fakültesine yazılması, dört ay dayanabilmesi, sıkıntıdan yazıldığı

üniversiteyi yine sıkıntı sebebiyle tamamlayamaması, sokak isimlerini toplama işini bırakması, toplumun nezdinde işe yaramadığını bildiği şeyler yapması, her şeyi yarım bırakması, bu zamansal dengesizlikten kaynaklanır. Burada hayatı ihlal etmenin kaygıyı da ihlal etmek anlamına gelip gelmediği tartışılabilir. Aslında bir işi tamamlama mecburiyeti de öğretilen bir varoluş biçimidir ve dolayısıyla C., bunu da ihlal etme gereksinimi duyar. Bu da aslında sıkıntı için anlam yokluğunun bilincine varıp ona sonradan bir mesafe ile bakmak demektir. Gelenekten uzaklaşmak, özgürleşmek manasına gelir. En sonunda “sıkıntı ve eksiklik birbiriyle kesişir ve modern özne bu anlamın, kendiliğini herhangi nüfuz edilebilir bir anlama dönüştürmek suretiyle, kendinin ihlaliyle elde edileceğine inanır” (s. 184). Bu ihlal C. için gelecek bir şeyle değil, asla gelmeyecek bir şeyle tanımlanan bir bekleyişte kendini gösterir. C. bir evren tasavvuru kurar. Var olan evreni ihlal etme düşüncesi ile örtüşür bu tasavvur. Peki ihlal nasıl sağlanacaktır? Bahsedilen kalabalık karşısında zafer mümkün müdür? C.’nin bireysel hikâyesindeki kişiler aslında sokağa, caddelere çıktığında karşılaştığı kalabalıkların bir temsilidir. Dolayısıyla C. kalabalıklardan *başka* olmak için çabalayacaktır. Yani aslında içinde bulunduğu hayatı ihlal etmesi gerekir. Bunu da sıkıntıya paye vererek gerçekleştirir.¹ Bunun yansıması *Aylak Adam*’da C.’nin şaşı kadınla olan sahnesinde görülebilir. C. şaşı kadınla geçmişe dönme telaşında huzuru bulma arzusunu tatmin etmeye çalışır. İlişki esnasında kadının bakışını görünce şaşı kadının da sıkılabilecek biri olduğunu unutmuş olmasına şaşırır. Şaşı kadının sıkıntısını elbette kendi sıkıntısıyla kıyaslamaz. C., şaşı kadına giderken huzurunu yaşadığı günde bulamayan insana kurtuluşun olmadığını söyler ancak yaşanan gün sol şakağına giren ağrıyla biter. Sıkıntının paylaşılmadığı burada apaçık ortadadır. Roland Barthes “sıkıntı zevkten uzak değil: hazzın kıyılarından görülen zevktir.” (alıntılayan Svendsen, 2017, s. 59) der. Sıkıntıdan haz duymak ise sıradan insana ait olamaz.

2. ANAYURT OTELİNDE BAKIŞSIZLIĞIN SIKINTISI

Sıkıntı bireysel anlamın yitirildiği yerde konumlanır. C.’nin anlam arayışı, bekleyişi, kalabalıklara karışması yahut *başkalarından* nefreti, en nihayetinde ulaşmak istediği arzu nesnesinin çok uzakta olmasıyla ilgilidir. Zebercet’in anlam arayışı ise bir kelimenin -aslında *bakışın-* ardında yurt edinir.

Zebercet’in can sıkıntısı “bir nevi şeytan dürtmesi” (Cioran, 2016, s. 87) olarak okunabilir. Zebercet *onlar* tarafından küçümsenmiş, hor görülmüş, alaya alınmış bir adamdır. Dolayısıyla kendini var etmek adına yine nefret edilen *başkalarına* duyulan ihtiyaç dikkat çeker. Kısacası burada da *başkaları* sıkıntıdır. Ta ki gecikmeli Ankara treniyle gelen kadının bakışıyla kurulan iki kişilik toplum hayalinin *anlık* gerçekleşmesine kadar. Fakat bu an, tekrarlanmaz ve C.’nin B.’yi araması gibi bir *bekleyişe* dönüşür. Bu esnada Zebercet, C. gibi davranmaz. C. “sokakta, sinemada ya da bir lokantada aynı mekânı paylaşmaktadır eleştirdiği insanlarla; ama eleştirisine yön veren bilinç, ortak mekânın çok uzağında kendi surları içine kapanmıştır.” (Işın, 1992, s. 279) C.

¹ Kierkegaard, sıkıntı duygusunun *ince insanı* oluşturduğunu düşünür: başkalarını sıkanlar halk tabakasıdır, yığındır, genel olarak sonsuz insan kitesidir yani C.’nin kalabalıkları, Oğuz Atay’ın *onlar* dediğidir; kendileri sıkılanlar ise seçilmişlerdir, soylulardır. Bu seçkinci tavır Nietzsche’de de devam eder: yaratıcı zihinler sıkıntıya katlanabilirken düşük yaradılıştakiler ondan kaçır. Heidegger’e göre sıkıntı ayrıcalıklı duygusal tonalitedir. Çünkü *Dasein* varlık ve zaman sorunsalı içinde yer edinir.

sıkıntısına uzaktan bakıp kendini, toplumu ve sıkıntısını değerlendiren bir bilinç düzleminde, eleştirel mesafeyi korur. Zebercet ise *sözle, yazıyla, resimle ya da susarak yalan söylenen bu yeryüzünde* toplum tarafından hareket etmesine imkân verilmeyendir ve burada toplum yani *onlar* önce davranarak Zebercet'in kendilerini eleştirmesine izin vermez. Bu ezilmenin karşılığı ise ancak öfkeyle açığa çıkar. Zebercet kendisinin bile beklemediği anlarda öfkesini şiddetle, sıkıntısını *kötülükle* birlikte kurar. Can sıkıntısının *kötülükle* işleme için Zebercet, bir aydınlanma yaşamıştır. *Bakmanın* kasabadaki Zebercet'in hayatına getirilen bir kent karmaşası olduğu dahi düşünebilir. Bakma eylemi Zebercet'e başka dünyalar olasılığını getirir. *Bakmanın* gerisindeki dünya Zebercet'e getirilir ve bir daha tekrarlanmayacak olan bir aydınlanma yaşanır, bir eşik atlanır. C.'de sıkıntı mahfuzdur, bir yaşama biçimidir ancak Zebercet buna maruz kalır. *Bakışla* kendisini bir anda sıkıntının ortasında bulur. C. sıkıntıyı ihlal aşamasında toplum eleştirisini çok güçlü bir şekilde sunar ve diğer yandan bekleyişi/arayışı sürekli hale getirir. Zebercet ise sıkıntıyı ihlal çabasında bir şekilde kötülüğe sürüklenir. C.'nin aksine kapalı bir mekânda oluşu onu dışarıya yani *onlara* karşı savunmasız bırakır. Dolayısıyla Zebercet'in "Anlam kaybı onun hayatını, hayvani hale benzer bir şey haline getirir." (Svendsen, 2017, s. 54)

Schopenhauer'un yaşayan her şeyi hareket halinde tutan etkenin varoluş çabası olduğunu belirttiği cümleleri burada hatırlanabilir. Schopenhauer'a göre bu çaba tamamlandıktan, varoluş sağlandıktan sonra başka bir mücadele alanına girilir. Artık yaşama uğraşı; bu varoluş yükünden kurtulma, zamanı öldürme ve en nihayetinde sıkıntıdan kaçma çabasıdır. Bu durumda Zebercet'in sıkıntıyla mücadelesi ortalıkçı kadını boğduğu, kedinin kafasını ezdiği, Anayurt Otelini kapattığı yani hayatı ihlal ettiği anlarda görülür. Kötülüğe adımını attıktan sonra eylem yetmez ve kötülüğü zihninde devam ettirir:

"Kestanecinin mangalına, beline atılacak tekme; ensesine, suratına, atılacak tokat; ateşe verilecek otel; kestanelere atılacak bir avuç kum; ortalıkçı kadının ölüsünün nasıl doğranacağı, demir testeresiyle kemiklerinin birbirinden nasıl ayrılacağı; başının gövdesinden nasıl koparılacağı, etlerinin kemiklerinden sıyrılıp parça parça ateşte nasıl yakılacağı birbirine karışır." (Erdem, 2016, s. 28)

Fakat bunu gerçekleştiremez. Zebercet için "kötülük yaşamla ölüm arasına sıkışmış bir var olma çabasıdır" (Erdem, 2016, s. 27). Zebercet'in *kendine bakılmayan/görülme/duyulmayan* olarak kodlanması ondaki kötülük kaynağının iletişimsizlik olduğunu düşündürür. Diyalog, kişinin kendiliğini anlamlandırabilmesinde çok önemli bir alan kaplar. Zebercet'in hayatındaki diyalog eksikliği, *bakışsızlık* olarak adlandırılabilir. Bir kere kendisine bakılan ve aydınlanan Zebercet, tekrar bu ânu yaşayamayınca, yani ötekine ulaşamayınca kötülükle var olmaya çalışır. Tam da burada Sartre'ın cehennem başkalarıdır sözü tersine çevrilir. Eagleton "İnsanların en korkuncuyla, akıl almayacak kadar monotonuyla, yani kendinle, bir yere tıklıp kalmadır cehennem." der. (Eagleton, 2011, s. 26) Zebercet de böyle bir cehennemden içinden öfke ile çıkmaya çalışır. Bir şeyi ya da bir kimseyi tahrip etmek

nesnenin (bakışsız olan Zebercet'in) varoluşunu güçlendirmenin bir yoludur. Ancak Zebercet bu yolda istediğini bulamaz. Öfkesi, şiddeti, kötülüğü Zebercet'e ait değil gibidir. Bu anlamda varoluş bir türlü sağlanamaz ancak son sahnede varoluşun tamamlandığı ve sıkıntıya çare bulunduğu söylenebilir. Zebercet intihar ederek can sıkıntısından kurtulmuştur denebilir.

3. CANİSTAN'DA HOR GÖREMENİN SIKINTISI

Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam* ve *Anayurt Otel*i romanlarının birbirinin devamı olan iki 'öteki'yi anlattığı kabul edilebilir ancak *Canistan*'da -yarım kaldığı için daima şimdilik- *onlardan* olan Selim başroldedir. Zebercet'in can sıkıntısının kötülükle olan ilintisinde bir *bakışın* bütün hayatı değiştirdiği görülürken *Canistan*'da bu bakış söze evrilir. Selim'in kötülüğü "Öldürdüm onu ama horlayamadım" (Atılgan, 2012, s. 17) cümlesinde yuvalanır.

Canistan'da can sıkıntısının kötülükle birlikte büyüdüğü romanın "Duruşma" bölümünden itibaren takip edilebilir. Bu bölümde Selim, birlikte büyüdüğü çocukluk arkadaşı Tokuç Ali'ye işkence ederken görülür. Kardeş gibi büyüyen bu iki çocuk arasındaki hıncı besleyen, Selim'in Yunan'a karşı mücadele eden bir çete lideriyken Ali'yi soymaya iten ve devamında altın aramanın bir bahane olduğunu gösteren esas mesele nedir? Ali, saldırıya uğradıktan sonra Selim'i görünce çok sevinirken hıncın tek taraflı beslendiği anlaşılır. Öyle ki Ali, Selim'i hemen tanıyamaz bile. Bu hatırlayamama durumu da Selim'in öfkesini büyütür. Ali, olanları bir süre sonra anlar ve "bilmediğim bir şeyden ötürü oç alıyor benden anlaşılır" (s. 9) diye düşünür. Selim tarafından beslenen hıncın sebebi ise çocukken ahırdaki sıpaya tecavüz etmek için gittiklerinde ilk Ali'nin davranması, önce kim sorusunun sorulmamasıdır. Selim bu an ile aydınlanır ve o gün evi terk eder. Bu olayın Selim için anlamı, Ali'nin ağa oğlu olmasıdır ve kendisinin hor görüldüğünü düşünür. Aynı sınıfa ait olmamanın bilincine varan Selim, yıllar sonra çete lideri olarak Ali'den altın almak bahanesiyle öfkesini düze çıkarmak ister. Selim, kırgınlığını içinde büyütür ve yıllar sonra bu kırgınlık hınca dönüşür. Nitekim bu hıncı hiç acımadan çocukluk arkadaşı Ali'ye işkence eder ve onu bırakıp gider.

Romanın "Yargıç" bölümünde Selim'in aslında bu denli gaddar biri olmadan önceki huzurlu hatta *can sıkıntısından* okuma yazma öğrenecek kadar dingin bir hayatı olduğu görülür. Selim evlenir, eşi hamiledir, işleri yolundadır ve etrafından saygı görmektedir. Bu huzurlu hayatı bebeğinin ölü doğmasıyla ve eşinin vefat etmesiyle son bulur. Selim bundan sonra meyhanelere giden ve içki içen bir adam olarak başka bir hayatın içinde bulur kendini. Yaşadığı acı olaylardan sonra ilk travmasına döner ve çocuklukta kalan hıncını besler. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan Yunan istilasına karşı mücadele ederken Tokuç Ali'den de öcünü almaya çalışır. Sonra tek başına Yunan karakolunu basar ve orada ölür.

Çocukluk arkadaşına duyulan hıncın sıkıntı evrenindeki karşılığı, dostluğun -kötülük hatta işkence ile- ihlaliyle yer bulur. Selim sınıfsal farklılıklar üzerine yaşadığı farkındalığı travmatik bir vak'a olarak yaşar. Çocuklukta kalan ufacık bir anın, hayatının acılarıyla sarsılması sonucunda hatırlanarak ayyuka çıkması ve her şeyin başlangıcı olarak o günün hatırlanması Selim'de varoluşunu, gücü elinde tutan özne olarak sürdürmek arzusunu doğurur. Selim, Tokuç Ali'yi hor görebildiği zaman iyileşecektir ancak bu gücü bir türlü elde edemez. Ali'nin Selim'i

hatırlayamaması, Selim’de öfkeye yol açar. Gücünü gösteremeyen, sınıfsal olarak aşağıda olmadığını kanıtlayamayan ve bir türlü Ali’yi hor görüp de ondan öcünü alamayan Selim son bir hamle yapar, Yunan çetesine karşı tek başına baskına gider. Hincına ve öfkesine yenik düşen Selim, kötülüğüne bir anlam verebilmek için böylelikle intihar etmiş olur. Bu intiharla birlikte -bir tamamlanış olarak değil belki ama bir anlığına- özne konumuna geldiği iddia edilebilir. İntihar anlarına kadar Zebercet’in de Selim’in de nesne konumunda olduğu söylenebilir. Tahrip etmek öznenin gücüne dair bir şeymiş gibi algılansa da her ikisi de varoluşlarının karşılığını göremez; ne ortalıkçı kadını boğarken Zebercet’e bakılır ne de Selim, Ali tarafından hatırlanır. Hincına yenik düşen Selim, Ali’yi hor göremeden öldürür. Sıkıntının kötülük evrenine vardığı bu romanda Selim, hincını sona erdiremez, varoluşunu tamamlayamaz ancak son eylemiyle özneleşmek için bir adım atmış sayılabilir.

SONUÇ

Aylak Adam’da C.’nin can sıkıntısı daimidir. C.’nin *arayışı* ve *bekleyişi* aynı arzu nesnesi üzerinden ilerler. O, B.’de yani arzu nesnesinde geleceği görür. Oysa B. geçmişteki anneyi anımsatır. Dolayısıyla arzu nesnesine hiçbir zaman kavuşamayacaktır. C. bu sırada kalabalıklarla yani toplumla mücadele eder. Mücadelesini herkese benzememek, başka olmak ve gerçek sevgiyi bularak yaşamak tahayyülüyle sürdürür. Yaşamak için arayışta olmanın karşılığı can sıkıntısında duruverir: şimdiki iskalama, kaçırma, geç kalma korkusuyla can sıkıntısının sürekli hale geldiği görülür. *Anayurt Otel*’inde Zebercet’in can sıkıntısı, onun özneliğini kurma mücadelesiyle paralel ilerler. Zebercet *bakışla* yaşadığı birkaç saniyelik öznelik deneyimini sürdürmek ister. Hayal dünyasında sürdürmeye çalıştığı özneliği bir türlü yakalayamaz, *bakışa* kavuşamaz ve sonunda kötülüğe bulaşır. Zebercet’in özneliğini kurmaya çalışma süreci, kendini yargılaması ile birlikte intiharla sonuçlanır. *Canistan*’ın Selim’i de C. ve Zebercet gibi can sıkıntısını öznelik çalışması içinde yaşar. C.’nin *başka* olma arzusu, Zebercet’in *var* olmaya çalışması Selim’de de sürer. Selim’in çocukken ayrımına vardığı sınıfsal farklılığı unutamaması sonucunda gelişir olaylar. Selim’in tavrı, *söz*’ü hükümsüz bırakır ve o, varlığını kötücül bir eylemle kanıtlayamaz. Ancak *söz*’ün büyüünden kurtulmak da imkânsızdır Selim için ve arkadaşından öcünü aynı *söz*’le/*tavırla* alamadığından ötürü kendini yargılar. Arkadaşına yaptığı işkencenin, onu *hor göremeden* öldürmek olduğunu fark ettiğinde tek başına Yunan karakolunu basarak intihar eder. Burada Selim için en azından öldükten sonra şehit olarak anılmasını sağlayacak, yüce bir ölüme eş değer görülecek bir an yaratma arzusu vardır. Selim kendince kötücül tavrına mânâ bulur ve bu anlam vatan için ölmek-öldürmek adı altında yücelik taşır.

Bu üç romanda da can sıkıntısı bir şeylerin başlamasına, sürdürülmesine yahut sonlandırılmasına yol açar. Bireylerin hayatı ihlal biçimleri var olma şekilleriyle paraleldir. C., Zebercet ve Selim varoluş mücadelesi içinde özne olmak uğruna her şeyi göze alır. C., kalabalıkların içinde kendi olmak için savaşıyor. Zebercet ilk defa kendisine bakıldığını hisseder ve yaşadığını fark eder. Selim, sınıfsal bir çatışmanın içinde çocuklukta ezilen ruhunun acısını çeker ve sevdiğini kaybettiği anda bu ezilme hâli bir cümleyle kendini ezen olmaya yönlendirir. Üçü de öğretilmiş değerler içinde, farklılaşarak hayatla mücadele eden bireylerdir. Dolayısıyla hayatın

ihlal edildiği, kuralların ve sınırların zorlandığı eylemlerle varlıklarını hissederler. Verili olanı reddetmenin bir yolu olarak Zebercet ve Selim toplumdan önce kendilerini yargılar ve ölümlerini tasarlar. Bu da C.'nin sıkıntısının sürekliliğinin yanında Zebercet ve Selim'in can sıkıntılarında ölümle son verdiğini gösterir. Nitekim Yusuf Atılgan da şöyle der: "İnsan ancak oynayarak, bu da olmazsa ölecek kurtulabilir [can sıkıntısından!]"²

KAYNAKÇA

- Atılgan, Yusuf (2008b). *Anayurt Otel*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____ (2000). [Yusuf Atılgan'ın Serpil Atılgan'a Mektubu]. *kitap-lık*. S. 41. s. 105.
- _____ (2008a). *Aylak Adam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____ (2012). *Canistan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cioran, E. M. (2010). *Çürümenin Kitabı*. Çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Metis Yayınları.
- _____ (2016). *Ezeli Mağlup*. Çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Eagleton, Terry (2011). *Kötülük Üzerine Bir Deneme*. Çev. Şenol Bezci. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdem, Aslan (2016). "Bataklığın Aynasında 'Görülen'". *Sosyal Bilimler-Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 13. s. 23-29.
- Işın, Ekrem (1992). "Gündelik Yaşamın Eleştirisi: Aylak Adam". *Yusuf Atılgan'a Armağan*. Haz. Turan Yüksel. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sartre, J.P. (1985). *Varoluşçuluk*. Çev. Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları.
- Svendsen, Lars. Fr. H. (2017). *Sıkıntı'nın Felsefesi*. Çev. Murat Erşen. İstanbul: Bağlam Yayınları.

² Yusuf Atılgan Serpil Atılgan'a yazdığı 1961 tarihli mektupta Genet'nin oyununu bahseder. Mektubu ukalaca bitirmek istediğini söyler ve ekler: "İnsan ancak oynayarak, bu da olmazsa ölecek kurtulabilir". (kitap-lık, S.41, s. 105)

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Günce Yayınları

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

Günce Yayınları

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

Günce Yayınları

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

Günce Yayınları